

som er ganske uomtalte i den følgende behandling.

Det første bind behandler rutineret den 1. verdenskrig og 1920'erne. Her som i de følgende bind er inddraget utrykt materiale, der giver nye enkeltheder. Den almindelige tidshistorie optager dog en meget betydelig plads. Også 2. bind har megen almindelig historie; men karakteristisk er alligevel, at personer, begreber og institutioner dukker op uden nærmere præsentation. I 2. bind forekommer tillige mærkelige åbenhjertigheder (krav om afvikling af valutacentralen er bluff, forslaget i 1939 om bemyndigelsesloven til forsvarsministeren er nærmest fremsat med henblik på valgkampen!). Andre mærkværdigheder forekommer også: Landsrådsmødet i 1934 »var ganske uinteressant, fordi forhandlingerne væsentligt drejede sig om aktuelle økonomiske spørgsmål«, de ledende mænd i LS var overmåde dygtige (det er vist vel summerisk), og man kan ikke bebrejde (!) regeringen Stauning, at den udskrev valg i 1935, i 1930'erne var socialdemokraterne revolutionære, og deres afrustningspolitik skyldtes defaultisme (ikke et ord om pacifisme). Meget af omtalen af KU i 1930'erne forekommer også uhistorisk: her burde linjen have været trukket bagud – det var ingenlunde så nyt i konservatismen, som det fremstilles (korporative stat f. eks.). Slutkapitlets bemærkninger om Munchs tillid til internationale aftaler og om hans og Staunings uforstyrrelighed under kriserne i 1938 og 1939 er ganske ukorrekte. Meget værdifuld er derimod redegørelsen for brydningerne omkring grundlovsforhandlingerne og for Anders Vogens betydning i partiet.

Forfatteren af det tredje bind, Jørgen H. Barfod, har haft det utaknemmelige hverv at skrive om partiet un-

der besættelsen. Sådan som værket er anlagt – at det er rigsdagsgruppens ledere, der er hovedemnet – bliver der derfor ikke meget at fylde på dette bind. Forfatteren har da valgt at skrive meget bredt og populært om den almindelige besættelsestidshistorie, hvori så indfældes oplysninger om konservatives standpunkter.

Ligesom bd. 3 rummer også 4. del lange og interessante referater fra gruppemøder. I øvrigt er det en kronologisk oversigt over de forløbne tyve år, som heller ikke bringer særligt nyt, men virker rolig og velafbalanceret.

»Det konservative Folkepartis historie« har ikke givet os megen viden om partiet. Mærkeligt nok heller ikke om dets politik. Vi hører ikke noget om brydninger mellem storindustrielle grupper, proprietærer, købstædernes handlende eller den voksende funktionærstand. Om vanskelighederne ved at forlige ønskerne om en stærk stat med liberale tendenser, eller om gennemgående synspunkter i skole- og kirkespørgsmål og i straffelovs- og socialpolitik for at nævne nogle eksempler. Det er heller ikke forsøgt at besvare det naturlige spørgsmål: Hvorfor er der et konservativt parti? Hvilke fællesinteresser, materielle eller ideelle, er det, som holder partiet sammen? »Det konservative Folkeparti« er dog mere end en gruppe rigsdagsmænd, som tager standpunkt fra sag til sag.

Vagn Dybdahl

Viggo Sjøqvist: Danmarks udenrigspolitik 1933–1940. (Udgiverselskabet for Danmarks nyeste Historie, Gyldendal, 1966). 418 s.

Udenrigsministeriets overarkivar, dr. phil. Viggo Sjøqvist, der er kendt for sin indtrængende biografi over uden-

rigsministeriets mangeårige og indflydelsesrige direktør, P. Vedel (I-II, 1957-62), har som et led i den udforskning, der under »Udgiverselskabet for Danmarks nyeste Historie«s auspicer pågår for at klarlægge besættelsestiden og dens forudsætninger, offentliggjort et større værk om dansk udenrigspolitik i tiden op til 9. april 1940. Hans betingelser for at løse denne opgave er de bedste. Dels var hans Vedelbiografi nemlig i virkeligheden en analyse af væsentlige sider af dansk udenrigspolitik i forrige århundrede, dels har han som leder af udenrigsministeriets arkiv en daglig berøring med de arkivfunds, han har øst af. Sikker er det også af betydning, at han indefra kender den udenrigsministerielle atmosfære.

Forstander Jakob E. Lange sagde om Danmarks udenrigsminister i den skildrede periode, dr. phil. P. Munch, at han måtte bruge sin tid og kraft »som hovedadministrator og kommerciel direktør i Danmarks betrængte fedevareforretning.« Det er en ganske rammende karakteristik, som også bekræftes af dr. Sjøqvists bog. Handelsforhandlingerne i 30'erne optog den væsentligste del af det danske udenrigsministeriums arbejdstid og tankevirkosomhed. Mange vanskeligheder måtte overvindes. Og lettere blev det ikke af, at hovedparten af vor eksport gik til Storbritannien, mens vi magtpolitisk lå helt inden for Tysklands sfære. Handelspolitikken rækker derfor ind i Danmarks sikkerhedspolitiske problemer, som med rette optager den største plads i bogen.

De to nøglepersoner er her P. Munch og statsminister Th. Stauning. Om Munch skriver forfatteren, at bag hans kølige og rationelle livsopfattelse »synes at have ligget et lidenskabeligt temperament, der var blevet

tøjlet og behersket gennem en så vældig viljesanspændelse, at det var gået ud over følelseslivet. Der kunne til tider være en følelseskulde, en utilnærmelighed hos ham, der vanskeliggjorde kontakten med andre og gjorde ham til et ensomt menneske« (s. 26). Karakteristikken kan ikke siges at være udtømmende, da forfatteren næppe har mulighed for at trænge ind i Munchs følelsesliv.

Men rigtigt er det, at Munch og Stauning var vidt forskellige temperamenter. Det gav sig også udslag på det udenrigspolitiske felt. Efter Hitlers magtovertagelse frygtede Munch for krig. Folkeforbundet anså han ikke for nogen garanti for vor sikkerhed; men denne hans vurdering hindrede ikke, at han efter evne styrkede forbundet. Det fremgår af bogen, at da det i 1935 en kort stund så ud til, at sanktionspolitikken kunne bære frugt, støttede Munch den ivrigt. Vor stilling blev ikke bedre af, at ingen ansvarlig i Norge eller Sverige ønskede at indgå i en regional pagt med Danmark. Man frygtede for tyske krav om en revision af 1920-grænsen, og man kunne ikke vide, at denne ængstelse for så vidt var ubegrundet, som Hitler havde helt andre planer med Skandinavien som en slags germansk satellit-stat. Heller ikke England gav os noget håb. Det fremgik af den engelsk-tyske flåde-aftale 1935, det fortalte Stauning i London 1937, det sås under de dansk-engelske handelsforhandlinger i vinteren 1939-40, og det blev slået utvetydigt fast af Churchill i februar 1940.

I denne situation mente Munch, at der kun var ét at gøre, nemlig at vi forholdt os fuldstændigt passive, gjorde os så små og ubemærkede som overhovedet muligt. Det er sagt, at Munch ingen udenrigspolitik havde.

Det er i og for sig rigtigt, men ingen udenrigspolitik er dog en udenrigspolitik. Efter Munchs anskuelse skulle vi intet initiativ tage, da det indebar risiko for en forværring af vor situation.

Stauning derimod kunne ikke stille sig tilfreds med denne passivitet. Det hører til et af den ikke alt for spændende skrevne bogs mere oplivende momenter, at Sjøqvist så udmærket fremstiller Staunings så at sige private udenrigspolitik. Munch var ikke indviet i den og ville ganske utvivlsomt have misbilliget den, dersom han havde kendt den. Der er grund til at antage, at Stauning i 1937 søgte en tilnærmelse til Tyskland. Det skete i London, hvor han synes at have været i forbindelse med Ribbentrop for gennem ham at formå Tyskland til at indgå på en dansk-tysk ikke-angrebspakt, hvad der dog ikke kom noget ud af. Stauning ønskede at berolige Tyskland og befandt sig altså i en situation, der kan minde lidt om J. C. Christensens 30 år tidligere.

Som J. C. Christensen havde sin Lütken, synes også Stauning at have overvejet at få kontakt med det tyske riges topledelse på en utraditionel måde – nemlig gennem kunstmaleren Edvard Saltoft, der skulle male Hitler selv og herunder bringe en ikke-angrebspakt på bane! Det blev dog ikke til noget.

Imidlertid var der ingen trøst at hente noget sted. Vi var isolerede. Spørgsmålet var da, om vi ved selv at opruste kunne forbedre vore muligheder for at undgå at blive inddraget i en krig. Stauning var i skred hen mod denne opfattelse ansporet af yngre partifæller; men hovedmassen af Socialdemokratiet var pacifister, og nogen ændring i partiets politik skete ikke. For Stauning var dog sikkert hensynet til Det radikale Venstres

synspunkter afgørende. P. Munch så lidt som nogen anden radikal politiker troede på værdien af et dansk forsvar. De mente, at Tyskland altid ville kunne afse tropper nok til at slå et hvilket som helst dansk forsvar ned. Diskussionen af denne problemstilling er noget af det interessanteste i bogen.

Som bekendt forblev vi militært afmægtige. Forsvarslovene af 1937 betød ingen ændring heri. Let var det heller ikke for dem, der ønskede at styrke forsvaret, at de militære chefer, admiral Rechnitzer og general With, modarbejdede hinanden. Særlig betydelige virker de ikke i bogens fremstilling.

Under forelæggelsen af forsvarslovene i 1937 sagde forsvarsminister Alsing Andersen, at vort militær skulle benyttes til at afvise neutralitetskrænkelser, når der forelå »rimelig mulighed for deres afvisning.« Den logiske følge heraf var, at det ikke ville blive brugt, dersom Tyskland angreb os. At dette angreb ville ske som et led i en besættelse af Norge, syntes ingen herhjemme at have fantasi til at forestille sig.

Om vi burde have kunnet, er ikke let at sige, fordi vurderingen heraf let påvirkes af vor bagklogskab. Denne egenskab præger ikke dr. Sjøqvists bog. Han søger redeligt og objektivt ud fra tidens baggrund at skildre hændelserne, og hvilke overvejelser man især på dansk hold gjorde sig. Han begrænser så at sige sit værk til regeringens politik, hvilket er helt legitimt; men det er en svaghed ved bogen, at den er så kronologisk, ja annalistisk, i sin fremstilling, at man næsten dag for dag kan læse sig til, hvad der skete over hele feltet. Bogens analyser ville have vundet i klarhed, dersom den var delt op efter sagområder. Som den nu fremtræder, er

det en solid og grundig håndbog i dansk udenrigspolitik, hvori man kan hente et væld af oplysninger, hvilket i sig selv ikke er nogen ringe ting. Den afhjælper tillige et stort savn, fordi den giver mulighed for med fast grund under fødderne at forstå, hvorfor det i 1940 gik, som det gik.

Tage Kaarsted

Jacob Kronika: Midt i fjendens lejr. Slesvigske dagbogsblade fra Hitlerkrigens Berlin. (Gyldendal, 1966). 270 s.

Den tidligere redaktør af Flensborg Avis, Jacob Kronika, har med denne bog fortsat sin skildring af livet i nazismens Berlin, som det formede sig for ham i hans egenskab af korrespondent til skandinaviske aviser og kontaktperson for det danske mindretal. I et tidligere bind med titlen »Lys i mørket« har han meddelt indtryk fra 30'erne, og i dette bind fortsætter han med de første krigsåre.

Som det var tilfældet med det første bind, må også dette ved sin form forvirre læseren. Blandingen af ræsonnement og påståede dagbogsoplysninger gør det umuligt at fastslå, til hvilket tidspunkt de meddelte synspunkter skal henføres. Lange ordrette replikkifter og de hyppigt helt novellegtige dagbogsoplysninger svækker prægningen af autentisk dagbog. Man undgår ikke at føle sig inderligt usikker over for bogens værdi som umiddelbart udtryk for forfatterens oplevelser.

Usikkerheden er muligvis ubegrundet; så meget des mere uheldigt er det, at forfatteren ved den valgte form selv har underbygget læserens utryghed. Yderligere besværliggøres læsningen af de mange pseudonymer, stjerner og initialer, hvormed selv de ligegyldigste personer skjules. Hvis

tanken er at bevare en snert af den hemmelige dagbogs illegale teknik, udebliver virkningen til fordel for irritation over de mange uforløste antydninger. Således ødelægges muligheden for at give værdifulde oplysninger om de første tegn på en politisk bestemt orientering bort fra Tyskland i gamle slesvig-holstenske kredse. Man havde ellers gerne i stedet for de for dækte antydninger set en dokumentation af disse tidlige tendenser til en slesvig-holstensk interesse for forbindelse med Danmark. Antagelig ved Kronika meget bedre og meget præcisere besked, end hans dagbog lader forstå, og det er vel hovedårsagen til, at man føler sig så utilfredsstillet af bekendtskabet med den.

Man skal følgelig ikke læse bogen som et historisk dokument eller som et kildekrift til krigsårenes begivenheder i Tyskland og Sydslesvig. Værdien af de kronikaske dagbogsblade, som de nu fremlægges, ligger i deres billede af forfatterens egne anfægtelser i forhold til nazismen og til den stilling, han var nødt til at indtage i Berlin i sin omgang med mere eller mindre højtstående nazister. Dette og især stemningsbilledet af krigsårenes politiske atmosfære i Berlin gør bogen særdeles læseværdig.

H. P. Clausen

Emil Hannover: Erindringer fra barndom og ungdom. Indledet og udgivet af H. P. Rohde. (Forening for Boghåndværk, 1966). 213 s.

Emil Hannover udgav selv i 1914 sine barndomserindringer i et lille privattryk for familien; her udgives de sammen med hidtil utrykte erindringer fra ungdomstiden. H. P. Rohde, der har forsynet udgaven med velvalgte og sikre oplysende noter, har som indledning givet en fyldig biografi af